

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Magdalena Lejman

**KSZTAŁTOWANIE OBRAZU WSPÓLNOTY RADZIECKIEJ W FILMIE FABULARNYM RFSRR
(1932-1956)**

promotor: dr hab. Jakub Sadowski

Tematem rozprawy jest ewolucja obrazu radzieckiej wspólnoty w filmie fabularnym realizowanym na terenie Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR) i wyświetlanym w kinach w latach 1932-1956. Głównym przedmiotem analizy jest zmiana wizerunku wspólnoty – zarówno w wymiarze treściowym, jak i wizualnym (poprzez postaci i zachowania wysuwane jako wzorcowe). Punktem odniesienia pozostaje zaś społeczna i narodowościowa polityka ZSRR, poprzez kreowaną atmosferę twórczą i za sprawą rozbudowywanej z biegiem lat cenzury mająca kluczowy wpływ na kształt filmowej produkcji.

Kwestia spójności radzieckiego społeczeństwa, choć nierealizowana według oddzielnego programu, była bodaj największym wyzwaniem radzieckiej władzy. Wiązała się z koniecznością uwzględnienia wieloetniczności kraju, następujących w jego życiu przewartościowań ideologicznych i ekonomicznych (nacjonalizacji, industrializacji, kolektywizacji). Film, oferując przełożenie suchego języka partyjnych dyrektyw na żywy, konkretny obraz postulowanej rzeczywistości, stawał się idealnym instrumentem odgórnej indoktrynacji w tym zakresie.

Kinu, określanemu w ZSRR jako „najważniejsza ze sztuk”, przypisywano szczególną rolę w wychowaniu społeczeństwa. Ze względu na swą specyfikę zapewniającą masowy odbiór (zbiorowe seanse) i pewność dotarcia do przeciętnego (także niepiśmiennego) odbiorcy, kino w oczach partyjnego kierownictwa stanowiło nie tyle dziedzinę twórczości artystycznej, co narzędzie agitacji i propagandy. Konstruowane w odpowiedni sposób filmowe historie budowały w świadomości widza określoną wizję kraju, rozwijały w nim poczucie wspólnoty, malowały wyobrażenie jednoczących ją celów i zagrożeń. Film w równym stopniu okazywał się środkiem rozrywki, jak i społecznej mobilizacji.

Przedstawiona analiza wychodzi od naświetlenia specyfiki leninowskiego programu wspólnotowego, którego oryginalność w dużej mierze była podstawą sukcesu ruchu bolszewickiego, zapewniając mu w krytycznym momencie niezbędne poparcie różnych grup etnicznych byłego Imperium. Nakreślony kontekst społecznych przeobrażeń od lat trzydziestych do pięćdziesiątych (od tzw. „wielkiej ofensywy socjalistycznej”, przez działania na rzecz centralizacji i unifikacji życia polityczno-społecznego kraju, wielką wojnę ojczyźnianą, powojenne napięcie w stosunkach z Zachodem i tzw. kampanię antykosmopolityczną) służy jako wstęp do przeprowadzenia właściwej analizy źródłowej.

Część badawcza rozpatruje zebrany materiał filmowy w porządku chronologicznym, odpowiadającym najważniejszym wyzwaniom polityki społecznej ZSRR w latach 1932-1956. Każdy z trzech rozdziałów badawczych poprzedza wstęp poświęcony kinematografii omawianego okresu, wprowadzający do podejmowanej w nim tematyki i panującej w kinie atmosfery twórczej. Kolejne przeanalizowane partie materiału wieńczą krótkie podsumowania, ujmujące najważniejsze zmiany w zakresie samopozostania wspólnoty.

Kinematografia lat trzydziestych do wybuchu wielkiej wojny ojczyźnianej podzielona została na trzy części. Pierwsza z nich poświęcona jest produkcjom początku dekady, zdominowanej przez imperatyw wzmożonej industrializacji kraju. Temat entuzjazmu pracy i socjalistycznej rywalizacji, szczególnie wyraźny w radzieckiej komedii muzycznej, potraktowany został osobno. Ostatnia część rozdziału dotyczy wątku wewnętrznego i zewnętrznego zagrożenia, przenikającego radzieckie kino końca lat trzydziestych.

Okres wielkiej wojny ojczyźnianej, z uwagi na specyfikę podejmowanej w nim tematyki oraz zmiany w konstrukcji filmowej opowieści, potraktowany został oddzielnie. Materiał z lat 1942-1945 podzielony został na dwa podokresy. Pierwszy z nich obejmuje filmy początkowego etapu wojny, podczas którego kino pełni funkcję środka społecznej mobilizacji. Drugi podokres zawiera produkcje realizowane po przełomie stalingradzkim, kiedy w filmie daje się zauważyć prognozyki zbliżającego się zwycięstwa.

Ostatnia część rozprawy poświęcona jest kinematografii lat powojennych. Zajmuje się wpływem na filmowy obraz wspólnoty tzw. kampanii antykosmopolitycznej, narastającej wrogości wobec wszystkiego, co Zachodnie i apologii tego, co rodzime, a faktycznie – rosyjskie. Druga część rozdziału, obejmująca okres od śmierci Stalina do 1956 roku, kiedy to na XX Zjeździe partii potępiono kult jednostki, bada wizję wspólnoty bez postaci wodza, znajdującą się u progu politycznej i kulturalnej odwilży.

Przedmiotem obserwacji w badanym materiale źródłowym są elementy filmowego obrazu oddające relacje między jednostką a kolektywem, określające jej zadania i miejsce

w realizacji zbiorowych celów. W centrum zainteresowania analizy znajduje się integrujące mieszkańców ZSRR pojęcie ojczyzny, ewoluujące w miarę upływu czasu z określonej idei w kierunku konkretnego terytorium, posiadającego wyraźne etniczne centrum.

Analiza obejmująca okres 25 lat, od czasu pierwszej pięciolatki po wstępne ideologiczne przewartościowania po śmierci Stalina, stwarza szansę zaobserwowania transformacji radzieckiej zbiorowości. Bez wyraźnych politycznych deklaracji w zakresie zmian zasad stanowiących podstawy jej funkcjonowania, radziecka wspólnota przeobraża się z klasy głoszącej hasła internacjonalnej solidarności w naród o wyraźnych narodowo-szowinistycznych cechach.